

Et retrokatalogiseringsprojekt

af forskningsbibliotekar, mag.art. Åse Reymann

Det er let nok at få idéer til at begynde på bibliografiske arbejder af forskellig slags - men at få dem færdige er ofte vanskeligt. Og det kan der være mange forskellige grunde til.

Mange store gamle biblioteker har uden tvivl en hel del ufuldendte kartoteker stående, som man ikke har ressourcer til at gøre færdige, men på den anden side heller ikke vil kassere.

I Det kongelige Bibliotek står bl.a. en katalog på omkring 350.000 kort, som ikke bliver brugt, fordi den ikke er færdig. Man kunne kalde den for resultatet af et retrokatalogiseringsprojekt, for den er en omkatalogisering af den allerede eksisterende katalog over Danske Afdelings bogbestand for årene 1830-1959. Man begyndte på den i slutningen af 1920'erne, og den er nu henlagt som utidssvarende. Den er efterhånden kun kendt af få, og inden støvet for alvor lægger sig på den, vil jeg ridse dens historie op. Dels som eksempel på, hvordan det kan gå. Dels i håb om at det avancerede tekniske niveau, som Det kongelige Bibliotek stiler imod, kan inspirere til at nytiggøre den. Måske dele af den, måske den hele.

Anledningen

For et halvt hundrede år siden blev det klart for Det kongelige Biblioteks ledelse, at Danske Afdelings systematiske katalog var forældet. Den var anlagt i protokolform, og selv om man havde lavet god plads, da man anlagde den, og mente, man havde taget rimeligt hensyn til, at nye indførsler kunne brede sig dér, hvor man tænkte sig udviklingen ville ske, var det alligevel gået galt. Protokollerne var nogen steder ganske overfyldte. Man forsøgte at klare det ved at skrive ganske småt, at skrive ud i marginen eller at indføre nye omskrevne sider. Men utilfredsstillende var det, så

sidst i 1920'erne besluttede man at påbegynde en omkatalogisering af katalogen, dvs. af Danica, som fandtes i Det kongelige Bibliotek.

Desværre eksisterede edb-teknikkens muligheder endnu ikke. Man måtte nøjes med skrivemaskinerne og så iøvrigt se i øjnene, at projektet ville være så omfattende, at det ville være næste generation, der skulle fuldføre det - og have fornøjelsen af det. Det var faktisk en dristig disposition.

Begyndelsen

I grunden begyndte det allerede i 1902, hvor en revision af pligtafleveringsloven omfattede en total aflevering af den danske bogproduktion.

Resultatet af dette må have været, at bibliotekets Danske Afdeling har følt sig druknet i afleverede publikationer, specielt af dem, der var af småtrykskarakter. En statistik viser, at de kategorier, der nogenlunde svarede til den gamle lov, bøger, tidsskrifter og aviser gav en stigning fra afleveringen 1901/02 til 1922/23 på fra 2.805 til 5.438. Det var knapt en fordobling, en forståelig stigning på ca. 20 år. Men for kategorierne småtryk (love, beretninger, regnskaber m.v.) samt programmer og sange drejede det sig om en stigning fra 7.157 til 67.631 eller godt og vel en 9-dobling.

Denne uforudsete overfyldning af katalogen var i nogen grad blevet klaret ved, at man oprettede Småtryksafdelingen. Overbibliotekar H.O. Lange skriver i bibliotekets årsberetning 1902:

"... Det viser sig desværre nødvendigt i den nærmeste tid at tænke paa en Omarbejdelse af flere Afsnit af den systematiske Katalog, da man ved dens Anlæg ikke har forudset en saa overordentlig Tilvækst af den danske Litteratur. Som Indledning til denne Omarbejdelse er der paabegyndt Udrangeringen af alt Smaatrykket, hvorved forstaaes Love, Beretninger ..., der samles og ordnes i en særlig Afdeling, hvorved Katalogerne lettes i betydelig Grad ..."

Småtryksafdelingen blev oprettet og fungerede, men med hensyn til den påtænkte "Omarbejdelse af flere Afsnit af den systematiske Katalog" skulder der gå ca. 20 år, før der skete noget.

I årsberetningen for 1924/25 skriver overbibliotekar Carl S. Petersen:

"Nødvendigheden af en Omarbejdelse af det systematiske Katalog over Danske Afdeling, der udarbejdedes i Aarene 1865-1875, og som for Tiden bestaar af 80 Protokolbind ... er paatrængende nødvendig ... ikke mindst af hensyn til det bibliotekssøgende Publikum ... Det er her ikke blot nye Videnskabers Fremtræden, ændrede politiske og sociale Forhold, som har gjort det anvendte System forældet og vildledende; den store Tilvækst, som Danske Afdeling navnlig efter Pligtafleveringsloven af 1902 aarligt modtager, og hvis tiltagende Omfang umuligt kunne forudses, da Katalogens Rammer blev lagt, har ikke kundet rummes indenfor disse, og Følgen heaf er blevet, at Kataloget flere Steder er blevet saa overfyldt, at nye Bøger ikke kan indføres, og i sin Helhed er i en saadan Tilstand, at det ikke med Udbytte kan bruges af Publikum. Dette har i flere Aar staaet Bibliotekets Tjenestemænd klart, men da ... en Ændring ikke vil kunde gennemføres uden Bevillingsmyndighedernes Støtte, skal der ikke paa nærværende Tidspunkt gaas nærmere ind paa de Planer, der i Finansaaret har været under Drøftelse og Overvejelse i Biblioteket med en Omarbejdelse for Øje ..."

En dynamisk og initiativrig herre.
Carl S. Petersen (1873-1958),
overbibliotekar.

Det er hårde ord om katalogens tilstand, navnlig når man tænker på, at det er den katalog, vi stadig bruger i dag over 60 år efter. Den radikale - og på det tidspunkt tidssvarende - katalogoverskæring, der blev foretaget i 1960, hjalp naturligvis for den nye litteraturs vedkommende, men desværre vildleder vi således efter Carl S. Petersens opfattelse stadig vore lånere med hensyn til den ældre del.

Naturligvis måtte der penge til. Overbibliotekaren ansøgte ministeriet, og på finansloven for 1926-27 fås en forhøjelse af medhjælpssummen. Carl S. Petersen skriver videre:

"... Biblioteket staar saaledes overfor et Katalogarbejde af saa store Dimensioner, at det nødvendigvis vil komme til at strække sig over en længere Aarrække. ... Begyndelsen dertil er gjort i Finansaaret 1926-27, idet Smaatrykket, som indtil 1902 katalogiseredes og opstilledes paa Boghylderne, er blevet udrangeret og afkrydset i de systematiske Kataloger, ligesom Sedlerne paa det er blevet udtagne af det alfabetiske Katalog. Omfanget af det udtagne Smaatryk var ikke saa ganske ringe; i kompres Opstilling fylder det næsten et helt Bogmagasin (2 à 300 Meter) ..."

Alle, der har arbejdet med de gamle kataloger, kender disse røde og blå krydsr.

Den, der besluttede, hvilke publikationer, der skulle overføres til Småtryksafdelingen, satte de røde, og den, der udførte processen, de blå. Den logiske plan var der ikke noget i vejen med: de publikationer, der svarede til dem, der efter 1902 var i Småtryksafdelingen, skulle naturligvis slet ikke figurere i hverken den systematiske eller i den alfabetiske katalog. At få dette bragt i orden var en forudsætning for at få den planlagte omarbejdelse igang. Desværre nåede man hverken dengang eller siden at få inkorporeret disse publikationer i Småtryksafdelingen. Det har vel knebet med tid og penge - som i dag.

Planen

Ifølge næste årsberetning 1927-28 er småtrykket nu i orden, og omkatalogiseringen af den egentlige bogmasse kan begynde. Det havde været lettere bare at omskrive den gamle systematiske katalog, men man ser i øjnene, at det netop er en ny systematisk katalog - à jourført efter "Nutidens Standpunkt og Fordringer", man ønsker, så sagen må gribes an på en anden måde.

En fuldstændig seddelkatalog over bogbestanden, ordnet alfabetisk efter forfatternavne eller anonyme stikord, det er, hvad man har brug for. Den skal så ordnes systematisk og benyttes som forlæg ved den skriftlige udarbejdelse af katalogen. Sådan er planen.

Ganske vist har man jo netop sådan en alfabetisk katalog, men den kan naturligvis ikke sættes ud af brug ved en omordning efter systematiske kriterier. Altså er fremstilling af et nyt seddelmateriale første etape af det samlede katalogarbejde.

Arbejdet kommer i gang

Det blev bibliotekar, dr.phil. Lauritz Nielsen (1881-1947), ansat i Danske Afdeling 1906-37, der fik ansvaret for dette katalogarbejde. Han skriver i en artikel i "Bogens Verden" i 1930 om sine synspunkter og erfaringer i forbindelse med denne sag. Han finder, at det kronologiske princip, der er anvendt som sekundært ordningselement i den hidtil brugte alfabetiske katalog, er upraktisk og forældet, og heri giver tiden ham jo ret. Ved sekundær alfabetisk ordning kan man desuden opnå at få senere udgaver og oplag af samme bog til at stå ved siden af hinanden, ja ovenikøbet på samme seddel, hvad der er fordelagtigt og pladsbesparende, specielt i en nationalkatalog, mener han.

Som væsentlige grunde til at omskrive katalogen nævner han dels dens ujævnhed, fordi den er udarbejdet over så lang en årrække, efter synspunkter, der har været forskellige til forskellige tider, dels at flere af de ældre sedler er mangelfulde eller unøjagtige.

Derfor blev det besluttet ikke bare at afskrive de gamle sedler, men at omredigere dem efter nye ensartede principper, for så, når de til sin tid var blevet benyttet som forlæg for den nye systematiske katalog, at ordne dem alfabetisk til afløsning af den hidtil brugte alfabetiske katalog.

Da forberedende overvejelser og forsøg var gjort, begyndte man i foråret 1928 på omskrivningen af sedlerne. Specielt til dette arbejde var købt skrivemaskiner med særlig konstrueret tastatur. De nye sedler, hvis format var lidt mindre end de gamles, blev ordnet efterhånden som de blev færdige, i et kartotek, som i store træk svarede til den påtænkte nye systematiske katalog.

Ikke så munter måske, men en dygtig biblioteksmænd. Lauritz Nielsen (1881-1947), bibliotekar, dr.phil.

Fra det tidspunkt, omskrivningen begyndte, udarbejdedes katalogsedlerne for den løbende accession i to eksemplarer, et til den gamle og et til den nye alfabetiske katalog.

Planen reduceres

Da omskrivningsarbejdet havde været ca. 1/2 år, blev der på grundlag af de gjorte erfaringer lavet en beregning for, hvor lang tid hele denne del af arbejdet ville kræve. Det viste sig, at selv med betydelig større arbejdskraft end den, der i den forløbne periode var brugt, ville omskrivningen af sedlerne tage så mange år, at selve hovedarbejdet, fremstillingen af den systematiske katalog, ville blive udskudt til en alt for fjern fremtid. Det var derfor nødvendigt at foretage væsentlige reduktioner af planens omfang. Da det navnlig var seddelmaterialet for den ældre del af litteraturen, der voldte besvær, besluttede man at dele bogbestanden i to dele, en ældre, der svarede til, hvad der er registreret i Bibliotheca Danica, litteraturen indtil 1830, og en nyere, og kun omkatalogisere den sidstnævnte.

Selv om Bibliotheca Danica som bekendt ikke er nogen bibliotekskatalog, fandt man, at det var en god ide at lade den fungere som bibliotekets officielle katalog over denne del af den danske samling. De tilsvarende bøger skulle så udskilles som en særlig samling og stilles kompres i samme rækkefølge som i Bibliotheca Danica.

Arbejdet med "omarbejdelsen", ca. 1935. Richard Paulli mellem fru Bonde og frk. Margrethe Bech.

Det ville både give pladsbesparelse og en systematisk opstilling, som svarede til de pågældende bøger.

Lauritz Nielsen skriver videre, at selv med denne reduktion i forhold til den oprindelige plan, ville det sikkert vare flere år før projektet med den arbejdskraft, der kunne forventes at være til rådighed, var færdigt. Og det var endda kun første del, omskrivningen af seddelmaterialet. Først da kunne der tages fat på den egentlige opgave, fremstillingen af den nye systematiske katalog.

Hertil kom så omsignering og omstilling af hele afdelingens bogbestand. De nærmere regler for hele dette kommende arbejde var endnu ikke fastlagt, og det var vel tvivlsomt, om det hold af bibliotekarer, der nu ledede omkatalogiseringen, også ville komme til at tage bestemmelse om projektets endelige udformning. Han slutter fortrøstningsfuldt:

"... Et Katalogarbejde af saa store Dimensioner, som der her er Tale om, kan næppe ventes fuldført af den nu virkende Generation. Man må indskrænke sig til at haabe, at det Arbejde, der nu gøres, maa lægge en forsvarlig Grund, hvorpaa vore Efterfølgere kan arbejde videre ..."

Arbejdet var nu i gang, og det skred stille og roligt fremad. Fra omkring 1935 stammer ovenstående foto, der viser to af medarbejderne, frk. Bech og fru Bonde i samtale med deres "supervisor", overbibliotekar i Danske Afdeling, Paulli. På de følgende sider vises eksempler på gamle og omskrevne sedler.

X

J. D. Stub. Ledsagelse fra Fordomme til religiøs Sandhed
 med kjærlighedsfulde Mindeblæk til Fædrelandet.
 Bergen. 1861. (N. 3348.)

3.- 243.

8

X

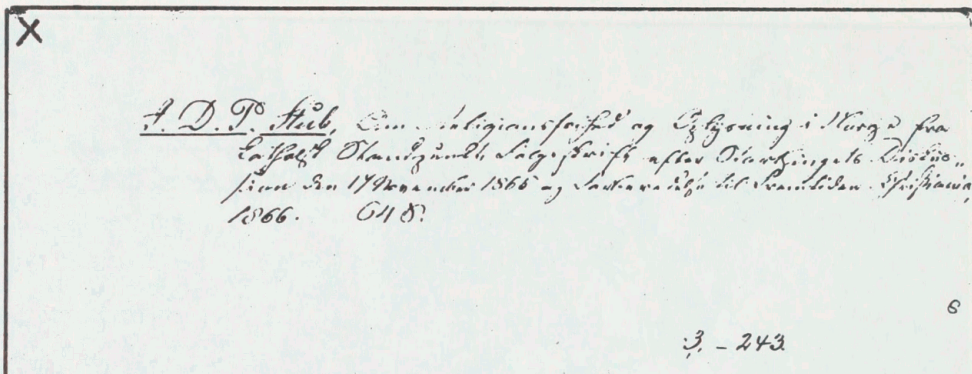
J. D. P. Stub. Ledsagelse fra Fordomme til religiøs
 Sandhed... (2de Oplag.) Sj., 1878.
 Bergen (4158.)

3.- 243.

8

J.D.[P.] Stub: Ledsagelse fra Fordomme til religiøs Sandhed
 med kjærlighedsfulde Mindeblæk til Fædrelandet. Bergen
 1861. (332 s.)

J.D.P.Stub: Ledsagelse fra ... (2.Opl.)S.st.1878.(På omsl.
 1879). (412 s.)

3 - 243

6

A. D. P. Stub: Om Religionsfrihed og Oplysning i Norge fra katolsk Standpunkt, Følgeskrift efter Stortingets Diskussion 14. november 1865 og Forberedelse til Fremtiden. Kria. 1866. (63 s.)

Gul. m. b. 48.

Eksempler på gamle og omskrevne sedler - nogle af de lettere -

Årsberetningen meddeler, lidt lakonisk, at man ved udgangen af 1942-43 - på ca. 14 år - ved omskrivningen af sedlerne i den alfabetiske katalog var nået til bogstav N.

Igennem årene har arbejdet aldrig ligget helt stille, selv om det er min opfattelse, at der i perioder kun har været en enkelt beskæftiget med det. Man var fortsat à jour med nyere sedler, 1930'erne, og for perioden 1830-1929 var man i slutningen af 1950'erne kommet til T. På det tidspunkt syntes man at have ønsket at sætte mere skub i sagen. Der blev ansat nye medarbejdere, så der nu var 4-5 beskæftiget. Niveaueet for nøjagtighed og ensartethed var fortsat højt. Ingen sedler blev omskrevet, uden at de var blevet sammenholdt med de tilsvarende bøger, og rettelser og korrekturlæsning blev gennemført med streng justits.

Katalogoverskæring 1960

Efter 1960 var det oplagt at foretage en slags status. Den gældende katalog var som bekendt nu "overskåret". Den nye del, 1960'erne blev kaldt 3. samling. 1. samling var Bibliotheca Danica, og 2. samling dækkede perioden 1830-1959, eller omarbejdelsen. Den almindelige seddelomskrivning var tilendebragt, man var kommet helt igennem alfabetet. For at sikre fuldstændighed, også med hensyn til den nye accession af bøger, blev der stadig skrevet 2 sedler for bøger, trykt før 1960. Den om-

bejdede katalog bestod nu af omkring 350.000 sedler, hvoraf hovedparten var ordnet efter den nye systematik, resten efter gammel opstillingssignatur. Der blev anskaffet "skræddersyede" skuffer til dem. En handy type af træ med små enheder, der hver rummer 4 skuffer. Ialt 36 moduler, dvs. 144 skuffer, som de færdige kort blev lagt over i, og som de stadig ligger i.

Realisering?

I 1960 var der tilsyneladende ingen tvivl i Danske Afdeling om, at projektet skulle fuldføres. Til 3. samling blev som systematik valgt omarbejdelsens system, hvis notationer bestod af bogstavkombinationer. Princippet var som i Udenlandske Afdelings Nyere Samling, et overskueligt antal opstillingsgrupper og en findelt systematik med mulighed for flere placeringer. Med trykte katalogkort i ønskelig mængde og løsrivelse af bøgernes opstilling fra den systematiske katalog var der nu langt større fleksibilitet end før. Man tænkte sig en enhed i den systematiske katalog for den danske samling helt tilbage til 1830.

Planerne ændres

Men omkring 1963 blev der skiftet signaler. Det blev besluttet, at 3. samlings systematik skulle ændres og følge folkebibliotekernes system, dvs. den danske decimal-klassedeling, DK. De ca. 21/2 års accession blev omkatalogiseret efter disse nye regler, som stadig er gældende for Danica 1960ff.

For omarbejdesprojektet betød dette, at det nu drejede sig om en lukket samling, og perspektivet var ikke længere det, at man indiskutabelt stilede mod det gamle mål.

Status

Et notat fra november 1964, formentlig udarbejdet af Mogens Haugsted og Inger Warmind, giver en status for situationen. Der opstilles 6 tænkelige muligheder for anvendelse af det store katalogmateriale.

1. mulighed er at fuldføre projektet efter den oprindelige plan, og der nævnes 10 underpunkter, der i så fald må klares. Foruden færdiggørelse og udarbejdelse af notationer, må problemer med hensyn til tidsskrifter og flerbindsværker ordnes. Og herefter kommer så udskillelse af Bibliotheca Danica og opstilling af det resterende efter ny systematik, incl. udrangering af småtryk, særtryk og ikke-danske ikke-humaniora. Det er en mulighed, der allerede da var blevet utopisk og utænkelig at realisere. De næste muligheder er ordnet i faldende takt i forhold til den første. 2. Den oprindelige plan minus omstilling af bøgerne i magasinet. 3. Omarbejdelsens katalog bruges som primær katalog, både alfabetisk og systematisk, og de sedler, der ikke er omarbejdede, må omarbejdes og tilføjes. 4. Som 3., men differencen mellem de to kataloger klares ved hjælp af generelle oplysninger. De sidste forslag går ud på at bruge katalogen som sekundær katalog. Den systematiske eventuelt gruppevis, efterhånden som grupperne bliver færdige. Eventuelt kan man nøjes med de grupper, der trænger mest til ny systematik.

Det er mit indtryk, at der på dette tidspunkt blev taget den stilling, at projektet skulle videreføres, men ikke præcis i hvilken form.

Op til omkring 1968 blev sedler til den danske katalog stadig dubleret til omarbejdelsen. Efter den tid er der blevet lagt "huskesedler" til side, så omarbejdelsen i princippet stadig kan bringes à jour.

Standingsning

Ansaret for Omarbejdelsen har siden da været Mogens Haugsteds personlige og kun rent formelt sorteret under Danske Afdeling, der udtrykkelig ikke havde pligt til at overvåge dens løsning. Siden Mogens Haugsteds afgang fra biblioteket i 1982 har arbejdet ligget stille. I 1986 foreslås det fra Danske Afdeling definitivt skrinlagt som utidssvarende.

Man skulle umiddelbart tro, at alle misteltene var taget i ed, da man iværksatte dette projekt.

Initiativet var taget af ledelsen selv. En dygtig og respekteret bibliotekar fik ansvaret. Der blev gjort grundige forarbejder. En status efter et halvt årstid korrigerede på realistisk måde projektet. Og sidst men ikke mindst, målet for projektet, at tilvejebringe en bedre systematisk og tilsvarende ensartet og korrigeret alfabetisk katalog kunne og kan vel stadig ikke anfægtes som et ønskværdigt mål.

Men en kendsgerning er det, at man ligesom lod tiden løbe fra det, at interessen for det ikke blev fastholdt, og at det derfor i dag står som en torso. Et godt stykke arbejde, der ikke er gjort færdigt, mangler nogle afgørende, afsluttende processer.

Såvidt historien.

Anvendelse i dag?

Når det i dag er fristende at trække sagen frem, er det fordi overgangen fra fastforms- til edb-kataloger nu er en realitet. Og planer for retrokatalogisering af de ældre kataloger er ved at tage form. I forbindelse med Danske Afdelings ældre katalog forekommer det mig nærliggende at overveje, hvilken af de to kataloger over denne periode, man skal bruge som forlæg ved denne proces.

Den gamle katalog var - som tidligere citeret - allerede for ca. 60 år siden moden til omkatalogisering, og situationen er naturligvis ikke blevet bedre siden. Den blev sådan set ladet i stikken ved overskæringen i 1960. For mange af os har den absolut stor charme med alle sine interessante håndskrifter og snirklede indførsler, men nem er den ikke. Mange af de ældre sedler er vanskelige at læse, og der er et hårdt slid på mange af dem.

Med hensyn til indhold dækker den, som det er fremgået, en del småtryk og ikke-danske ikke-humanistiske særtryk, som den omarbejdede ikke har med. Men bortset herfra må man nok sige, at den nye er umiddelbart lettere tilgængelig med sine ensartede, maskinskrevne sedler.

Man kunne inddatere, optisk indlæse, eller hvad man nu vil vælge, disse omskrevne sedler, og de ville formentlig dække omkring 95-97% af den gamle katalogs kort. Hvis man ønsker også at kunne verificere denne difference - som ifølge ovenstående ikke er nogen særlig logisk difference - ville det kræve opslag i den gamle katalog. Og det er f.eks. en mulighed for at klare dette problem.

Hovedårsagen til at omarbejde katalogen i sin tid var som nævnt at få en ny og tidssvarende systematik. For den gamle var et topografisk princip gennemgående lagt til grund for inddelingen, for den nye foretrak man en ordning efter rent faglige linier. Det giver f.eks. et udmærket supplement til den eksisterende katalog med mulighed for en langt mere differentieret litteratursøgning. Om det vil være muligt at nyttiggøre omarbejdelsens systematisk ordnede kort på en eller anden måde ved hjælp af moderne teknik, er ikke let at sige, men det er vel en undersøgelse værd.

Ensomt og forladt - kartoteket i dag -

Det er klart, at det er et stort minus, at omarbejdelsen ikke er blevet gjort færdig, men det der er gjort, er et godt og højt kvalificeret arbejde, hvori der er investeret ganske mange årsværk. Jeg synes, man alvorligt bør overveje at bringe det i anvendelse i forbindelse med den påtænkte retrokatalogisering af de ældre kataloger.

Litteratur

Årsberetninger for Det kongelige Bibliotek. 1924/25-1946/47.

Lauritz Nielsen: Et stort Katalogarbejde i Det kongelige Bibliotek. Bogens Verden. Bd. 12. 1930. S. 9-12.

(Omarbejdelsen. Status). November 1964.

Lise Hesselager: Danske Småtryk i Det kongelige Bibliotek. Fortid og Nutid. Bd. 25. 1972. S. 63-98.

Steen Bille Larsen: Det kongelige Biblioteks danske Småtryksafdeling. Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie. Nr. 5. 1975. S. 31-51.

(Nils-Henning Jeppesen: Rapport til overbibliotekaren. 1986).

